ISSN 2029-1701
ISSN 2335-2035 (Online)

Research Journal
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2022 (31)

CIGAREČIŲ KONTRABANDĄ VYKDANČIŲ NUSIKALTĖLIŲ PROFILIS (PORTRETAS)

Jurgita BALTRŪNIENĖ
Mykolas Romeris University
E-mail: baltruniene.jurgita@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8323-0570

Vilma MILAŠIŪNAITĖ
Mykolas Romeris University
e-mail: v.milasiunaite@mruni.eu
ORCID: 0000-0001-9293-1192

DOI: 10.13165/PSPO-22-31-18

Anotacija. *Pagal Lietuvos Respublikos muitinės ikiteisminiuose tyrimuose sulaikytų prekių vertę eurais per pastaruosius trejus metus matomas ryškus tabako gaminių kontrabandos didėjimas, kurių vertė 2018 m. sudarė 19 mln. eurų, 2019 m. – 27 mln. eurų, 2020 m. – 59 mln. eurų. Vertinant kontrabandos mąstą pagal surinktų cigarečių pakelių pobūdį nustatyta, kad iš visų 2019–2020 m. surinktų tabako gaminių pakelių 27,3 proc. buvo neapskaityti. Auganti kontrabandos apimtis daro didelę žalą Lietuvos ekonomikai, gyventojų sveikatai, didėja visuomenės pakantumas šiai nusikalstamai veiklai. Užkardant ir tiriant tokio pobūdžio nusikaltimus svarbu analizuoti kontrabandininkų asmenybės ypatumus, išskirti svarbiausias kriminalines charakteristikas bei identifikuoti skirtingus cigarečių kontrabandininkų profilius. Šiuo tikslu buvo išanalizuota 60 bylų, 2015 – 2022 metais nagrinėtų Kauno apygardos teisme ir išskirta 99 asmenys, pripažinti kaltais dėl cigarečių kontrabandos. Remiantis teorine analize išskirtos 9 socialinės ir demografinės charakteristikos ir 14 kriminalinių charakteristikų. Naudojant dviejų žingsnių hierarchinę analizę išskirti bei išanalizuoti trys teoriškai bei empiriškai skirtingi cigarečių kontrabandininkų profiliai.*

Įvadas

Cigarečių kontrabanda arba nelegalus tabako gaminių įsigijimas, laikymas, gabenimas, naudojimas ar realizavimas pažeidžiant nustatytą tvarką[1] tampa vis aktualesnė problema. Neteisėta prekyba tabako gaminiais apima skirtingus reiškinius, kurie turi tam tikrų skirtumų ir į kuriuos reikia atsakyti skirtingo lygmens skirtingais veiksmais[2]. Neteisėta prekyba ES viduje apima neteisėtą (nesankcionuotą) gamybą ir platinimą ES muitų teritorijoje (įskaitant gamybą ir platinimą skirtingų mokesčių teritorijose). Neteisėtas platinimas apima veiklą, kai deklaruojama, kad ES pagamintos prekės bus eksportuotos arba pristatytos į kitą vietą ES viduje, ir joms pritaikomas PVM ir akcizų mokėjimo laikino atidėjimo režimas, tačiau šios prekės taip ir nepalieka ES muitų teritorijos arba nėra pristatomos ES esančiam gavėjui, nurodytam[3] pateiktame akcizų dokumente arba PVM deklaracijoje, taip pat veiklą, kai

[1] Bikelis, S., Giedrytė-Mačiulienė, R., & Venckevičienė, J. (2016). Neteisėta cigarečių apyvarta: nubaustųjų administracine tvarka požymiai ir sankcijų proporcingumo problema. *Teisės problemos*, (1), 91.

[2] European Commission Communication from the Commission to the council and the European Parliament Stepping up the fight against cigarette smuggling and other forms of illicit trade in tobacco products - A comprehensive EU Strategy {SWD(2013) 193 final}, COM(2013) 324 final; Brussels, 6.6.2013. (https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=243245)

[3] Pvz., CRMS (Muitinių rizikos valdymo sistema) ir RIF (Informacijos apie riziką forma) – Tarybos reglamento (EEB) Nr. 2913/92, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą (OL L 302, 1992 10 19, p. 1–50) 13 straipsnis ir Komisijos reglamento (EEB) Nr. 2454/93, išdėstančio Tarybos reglamento (EEB) Nr. 2913/92, nustatančio Bendrijos muitinės kodeksą, įgyvendinimo nuostatas (OL L 253, 1993 10 11, p. 1–766), 4g straipsnis; NCTS (Naujoji kompiuterizuota tranzito sistema) – Komisijos reglamento (EB) Nr. 2454/93 353 straipsnis; EMCS

importuotos prekės, pritaikius PVM ir akcizų mokėjimo laikino atidėjimo režimą, išleidžiamos į laisvą apyvartą ES viduje ir tada nelegaliai išplatinamos nesumokėjus PVM ir akcizų. Neteisėtas platinimas taip pat apima veiklą, kai nutraukus tranzito režimą prekės nelegaliai parduodamos ES viduje (nesumokėti muitai, PVM ir akcizai)[4].

Požymiai, nurodantys cigarečių kontrabandos egzistavimą, yra numatyti įstatymų normose, kurių pagrindu veikos yra kvalifikuotinos kaip nusikaltimai. Atsižvelgiant į tai, „Transcrime"[5],-atkreipia dėmesį į nelegalią prekybą tabako gaminiais. Cigarečių kontrabandos reiškinio egzistavimą nulemia ir istorinės bei geografinės priežastys, kultūriniai veiksniai ir nedideli atstumai nuo nelegalių cigarečių gaminimo šaltinių. Galimai šių aplinkybių visuma sąlygoja, kad Lietuva yra labai svarbiame bendrame Europos nelegalios prekybos tabako gaminiais akiratyje.

Paskutinius trejus metus Lietuva susiduria su rekordiniais cigarečių kontrabandos iš Baltarusijos mastais. Lietuvos muitinės duomenys patvirtina, kad beprecedenčiu mastu išaugo tiek cigarečių kontrabanda, tiek ir jos gabenimo būdų iš Baltarusijos įvairovė. 2020 metais buvo sulaikytas tuo metu didžiausias nelegalių rūkalų kiekis Lietuvos muitinės istorijoje – 16,6 mln. pakelių cigarečių. Šių rūkalų vertė 60 mln. eurų. Lyginant su ankstesniais metais, 2019 metais sulaikyta 8,2 mln. pakelių kontrabandinių cigarečių, o 2018 metais – 6 mln. pakelių cigarečių. 2020 metais beveik visos (93 proc.) sulaikytos nelegalios cigaretės buvo pagamintos Baltarusijoje. Tuo tarpu 2019 metais baltarusiški rūkalai sudarė 85 proc., 2018 metais – 61 proc. Remiantis Lietuvos muitinės informacija, pastaruosius keletą metų visiškai pasikeitė ir teritorinės cigarečių kontrabandos sulaikymų tendencijos. Jei dar 2018 metais didžioji nelegalių rūkalų dalis ikiteisminiuose tyrimuose buvo sulaikoma šalies viduje, tai nuo 2019 m. aktyviausia kovos su šešėliu zona tapo pasienis su Baltarusija, kur tais metais įkliuvo 54 proc. visos kontrabandos. 2020 metais čia sulaikyta jau 64 proc. bendro nelegalių rūkalų kiekio[6] 2022 metų pradžioje Lietuvos muitinė paskelbė, kad preliminariais skaičiavimais muitinės pareigūnai 2021 metais gerokai viršijo cigarečių kontrabandos sulaikymų rekordus ir pasiekė per 10 metų didžiausius veiklos rezultatus. Muitinė sulaikė beveik 19 mln. pakelių nelegalių rūkalų, kurių vertė daugiau nei 73 mln. eurų. Rūkalų kontrabandos srauto sudėtis pastaraisiais metais nekinta – ir pernai didžiąją dalį sudarė baltarusiškos cigaretės, gaminamos Gardino „Neman" fabrike. Muitinės analitikams įvertinus kovos su kontrabanda rezultatus, matyti, kad 2021-aisiais toliau stiprėjo ir ryškėjo pastarųjų metų tendencijos: didėjo bendras kontrabandos srautų mastas ir intensyvumas, cigarečių slėpimo būdų įvairovė, bandyti nauji nelegalių rūkalų

(akcizais apmokestinamų prekių gabenimo ir kontrolės sistema) – 2009 m. liepos 24 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 684/2009, kuriuo įgyvendinamos Tarybos direktyvos 2008/118/EB nuostatos, susijusios su akcizais apmokestinamų prekių, kurioms pritaikytas akcizų mokėjimo laikino atidėjimo režimas, gabenimo kompiuterinėmis procedūromis (OL L 197, 2009 7 29, p. 24–64); VIES (PVM informacijos mainų sistema) – 2010 m. spalio 7 d. Tarybos reglamentas (ES) Nr. 904/2010 dėl administracinio bendradarbiavimo ir kovos su sukčiavimu pridėtinės vertės mokesčio srityje (OL L 268, 2010 10 12, p. 1–18); VIESCLO (centrinė su netiesioginiu apmokestinimu susijusių ryšių įstaiga).

[4] European Commission Communication from the Commission to the council and the European Parliament Stepping up the fight against cigarette smuggling and other forms of illicit trade in tobacco products - A comprehensive EU Strategy; supra note. 459.

[5] Calderoni F., Angelini M., Aziani A., De Simoni M., Mancuso M., Rotondi M., Santarelli E., Vorraro A., 2014, The Factbook on hte lllicit Trade in Tobacco Products. // Prieiga per internetą: http://www.transcrime.it/wp-content/uploads/2014/05/FB-Lithuania-EX-LT.pdf, [Žiūrėta 2015 m. vasario 8 d.]

[6] Lietuvos muitinė, „Muitinė 2020: pernai sulaikytas didžiausias cigarečių kontrabandos kiekis institucijos istorijoje", https://lrmuitine.lt/web/guest/naujienos/aktualijos/aktualija?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&_EXT_WPLISTALLNEWS_obj_id=090004d2801257db.

gabenimo maršrutai. Trigubai pagausėjo kontrabandos sulaikymų geležinkelio transporte, o didžioji dalis nelegalių rūkalų kaip ir anksčiau sulaikoma pasienyje su Baltarusija.[7]

Tabako gaminių kontrabanda turi neigiamą poveikį valstybės ekonomikai ir jos planavimui, didina rūkymo sukeliamą socialinę ir ekonominę žalą, kompromituoja atsakingas institucijas ir taip silpnina piliečių pasitikėjimą valstybės valdysena. Vien tik dėl cigarečių kontrabandos 2020 m. į valstybės biudžetą nebuvo surinkta apie 55 mln. eurų. Pagal Lietuvos Respublikos muitinės ikiteisminiuose tyrimuose sulaikytų prekių vertę eurais per pastaruosius trejus metus matomas ryškus tabako gaminių kontrabandos didėjimas, kurių vertė 2018 m. sudarė 19 mln. eurų, 2019 m. – 27 mln. eurų, 2020 m. – 59 mln. eurų. Lietuvos sveikatos mokslų universiteto (toliau – LSMU) duomenimis[8], per 2019 m. 10,7 proc. visų surūkytų cigarečių buvo nelegalios. LSMU atliktas tyrimas parodė, kad apžiūrėjus paskutinius įsigytus cigarečių pakelius pas fizinius asmenis, 9,7 proc. pakelių buvo nelegalūs. Iš visų 2019–2020 m. surinktų tabako gaminių pakelių 27,3 proc. buvo neapskaityti. Neapskaitytų įprastų cigarečių pakelių dalis Lietuvoje siekė 31,5 proc. Lietuvos pasienio savivaldybėse neapskaitytų pakelių dalis buvo statistiškai reikšmingai didesnė. Neapskaitytų cigarečių pakelių dalis didžiausia buvo vietovėse, esančiose savivaldybėse prie sienų su Baltarusija (44,4 proc.) ir Lenkija (41,3 proc.). Gardino tabako fabrike *Neman* gaminamos *Premier, Minsk, Fest* ir *NZ* prekės ženklu cigaretes sudarė didžiąją dalį (81,8 proc.) visų neapskaitytų cigarečių pakelių.

2020-aisiais tik dar labiau išryškėjo ir kita pastarųjų metų tendencija: vienu metu gabenamos kontrabandos krovinių stambėjimas. Nelegalūs rūkalai pernai dažniausiai gabenti kroviniais vilkikais ar geležinkelio transportu (taip pat ir dėl pandemijos ar karantino apribojimų kelionėms lengvaisiais automobiliais). Tad muitinės kriminalistams vienos operacijos metu neretai įkliūdavo ypač dideli kiekiai cigarečių, pvz. 2020 m. kovo 19 – 23 dienomis Marijampolės apskrityje ir Šalčininkuose muitinės kriminalistai sulaikė tris vilkikus su 2 mln. pakelių cigarečių, kurių vertė 7,3 mln. Eurų; 2020 rugsėjo 16 d. vienos operacijos metu MKT pareigūnai Raigarde ir prie sienos su Lenkija sulaikė dar tris vilkikus su 1 mln. pakelių (vertė – 3,6 mln. eurų).[9]

Augančios cigarečių kontrabandos apimtys suponuoja, kad vis daugiau asmenų įtraukiami į tokio pobūdžio nusikalstamas veiklas.

Nusikaltėlio - kontrabandininko asmenybė kriminalistiniu aspektu domina kaip pėdsakus paliekantis objektas, kaip informacijos apie cigarečių kontrabandą šaltinis. Todėl būtina išskirti bruožus ir asmenybės ypatumus, būdingus cigarečių kontrabandos kiekvienam individualiam atvejui. Cigarečių kontrabandos dalykas ir kontrabandininko asmenybė yra glaudžiai susiję, o tai yra raktas į cigarečių kontrabandos vykdymo būdą. Šių dėsningumų kriminalistinis konkretizavimas leidžia tiksliau ir greičiau ištirti atskirus cigarečių kontrabandos nusikaltimus. Kriminalinis profiliavimas yra vienas iš metodų, skirtų aprašyti ir klasifikuoti nusikaltėlio asmenybę atskirų nusikalstamų veiklų atžvilgiu. Kriminalinis profiliavimas yra technika, kuria nustatomos nusikaltėlio pagrindinės asmenybės ir elgesio charakteristikos, remiantis

[7] LR Muitinė, „Muitinės sandėliai lūžta nuo sulaikytos cigarečių kontrabandos – antrus metus viršyti nelegalių rūkalų sulaikymų rekordai“, https://lrmuitine.lt/web/guest/naujienos/aktualijos/aktualija?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&_EXT_WPLISTALLNEWS_obj_id=090004d2801592e9

[8] Liutkutė-Gumarov V., Vaitkevičiūtė J., Galkus L., Štelemėkas M., Petkevičienė J., Miščikienė L., Neapskaitytų tabako gaminių vartojimo tendencijos Lietuvoje“, finansavimo sutarties Nr. PRM18-163-18/11/12/02. https://lsmuni.lt/media/dynamic/files/21374/nepakaitytotabakogaminiproblemos.pdf

9 Muitinė 2020: pernai sulaikytas didžiausias cigarečių kontrabandos kiekis institucijos istorijoje https://lrmuitine.lt/web/guest/naujienos/aktualijos/aktualija?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&_EXT_WPLISTALLNEWS_obj_id=090004d2801257db

nusikaltimo (-ų) kuriuos jis padarė, analize.[10] Kriminalinis profiliavimas neleidžia identifikuoti konkretaus asmens, tačiau palengvina ikiteisminio tyrimo procesą, nes žinodamas kokio tipo asmuo padarė nusikaltimą tyrėjas lengviau identifikuoja įtariamųjų ratą ir yra atidesnis tiems individams, kurie atitinka potencialaus nusikaltėlio profilį. Kriminalinis profiliavimas sulaukia nemažai kritikos, nes teismų praktikoje sudėtinga rasti bylą, kur nusikaltėlis būtų sėkmingai išaiškintas vien naudojant kriminalinio profiliavimo metodus.[11] Kita vertus, analizuojant nusikaltėlių asmenybes bei jų kriminalines charakteristikas išryškėja tam tikri tipai, ar profiliai. Daugiausiai dėmesio sulaukia serijinių žudikų,[12] seksualinių nusikaltėlių,[13] teroristų, [14] itin žiaurius nusikaltimus atliekančių asmenų,[15] smurtautojų artimojoje aplinkoje[16] kriminalinis profiliavimas. **Tyrimo problemą nusako tai, kad iki šiol mokslinėje literatūroje nebuvo bandymų profiliuoti cigarečių kontrabandininkus.** Dalinai tai sąlygoja nusikalstamos veiklos specifiškumas: nusikaltėlis dažniausiai yra lengvai identifikuojamas, sulaikomas nusikaltimo vietoje, jo motyvai nėra tokie svarbūs, kaip pvz. disponuojamas kontrabandinių cigarečių kiekis. Kita vertus cigarečių kontrabandininkų profilių identifikavimas leistų paneigti visuomenėje nusistovėjusius mitus apie kontrabandininkus, taikyti tikslines įsitraukimo į cigarečių kontrabandą prevencijos priemones ar vertinti riziką kiek potencialo pakartotinai nusikalsti turi konkretus cigarečių kontrabandininkas. **Straipsnio tikslai:**

1. Išskirti teoriškai svarbias socialines – demografines ir kriminalinio elgesio charakteristikas, kurios galimai prognozuoja įsitraukimą į cigarečių kontrabandą;
2. Naudojant antrinius duomenis iš teismų praktikos išanalizuoti už cigarečių kontrabandą teistų asmenų charakteristikas ir išskirti jų kriminalinius profilius.

Kriminaliniam profiliavimui reikšmingų cigarečių kontrabandininkų asmenybės ir kriminalinių charakteristikų paieška

Cigarečių kontrabanda – aktuali tema, kurios aktualumą lemia augantys cigarečių kontrabandos kiekiai. Lietuvos mokslinėje literatūroje daugiau dėmesio tenka sankcijų už cigarečių kontrabandą adekvatumo ir pagrįstumo analizei,[17] [18] [19] kontrabandos nusikaltimų tyrimo metodikai.[20] Cigarečių kontrabandininko asmenybė plačiau nagrinėta Baltrūnienės ir Šarausko tyrime, kur išskirti šie tipinio kontrabandininko požymiai: vyras, jauno amžiaus ar

[10] Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W., & Hartman, C. R. (1986). Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*, *4*(4), 401-421.
[11] Devery, C. (2010). Criminal profiling and criminal investigation. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, *26*(4), 393-409.
[12] White, J. H., Lester, D., Gentile, M., & Rosenbleeth, J. (2011). The utilization of forensic science and criminal profiling for capturing serial killers. *Forensic Science International*, *209*(1-3), 160-165.
[13] Valliant, P. M., & Bergeron, T. (1997). Personality and criminal profile of adolescent sexual offenders, general offenders in comparison to nonoffenders. *Psychological reports*, *81*(2), 483-489.
[14] Dean, G. (2007). Criminal profiling in a terrorism context. In *Criminal profiling* (pp. 169-188). Humana Press.
[15] Woodworth, M., & Porter, S. (2000). Historical foundations and current applications of criminal profiling in violent crime investigations. *Expert Evidence*, *7*(4), 241-264.
[16]Farrington, D. P. (2021). Psychopathy, intimate partner violence, offender profiling and explaining crime. *Psychopathy, intimate partner violence, offender profiling and explaining crime*, 17-25.
[17] Bikelis, S. (2012). Permąstant sankcijas už kontrabandą: ProPorcingumo Problema (i). ProPorcingumo PrinciPas ir bausmės už kontrabandą. *Teisės problemos*, (78 (4)), 5-24.
[18] Bikelis, S. (2013). Permąstant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (II). Konfiskavimo ir mokestinių priemonių taikymo klausimai. *Teisės problemos*, (79 (1)), 43-57.
[19] Stankevič, I. (2017). *Baudžiamoji atsakomybė už kontrabandą* (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas).
[20] Jokšas, L. (2013). Kontrabandinių nusikalstamų veikų tyrimo metodika: teoriniai ir praktiniai aspektai, tobulinimo kryptys (remiantis Pagėgių rinktinės ikiteisminių tyrimų medžiaga).

linkęs įtraukti nepilnamečius (dėl nepilnamečiams galiojančių švelnesnių sankcijų), nepasiturintis ar gaunantis mažas pajamas, priklausantis organizuotam nusikalstamam susivienijimui ir veikiantis su bendrininkais. Analizuojant užsienio mokslininkų tyrimus matome panašias tendencijas, o nusikaltėlio asmenybės ir kriminalinės charakteristikos nesulaukia deramo dėmesio. Įvertinant šią situacija tikslinga apsibrėžti charakteristikas, kurios potencialiai yra svarbios analizuojant cigarečių kontrabandininkus.

V.Piesliakas nusikalstamą veiką padariusio asmens asmenybę apibūdina dviem grupėmis požymių: *iki padarant nusikalstamą veiką asmenybę apibūdinantys požymiai (*požiūris į darbą, mokslą, elgesys buityje, gyvenimo būdas, ankstesnės padarytos nusikalstamos veikos ar kiti teisės pažeidimai, teistumas ir kt.) ir *padariusio nusikalstamą veiką asmenybę apibūdinantys požymiai* (požiūris į padarytą nusikalstamą veiką, pripažinta ar nepripažinta kaltė, nuoširdus gailėjimasis, savanoriškas žalos atlyginimas, padėjimas išaiškinti bendrininkus ir kt.)[21]. Visi minėti bruožai apibūdina kaltininko asmenybę ir jos pavojingumą. Be išvardytų požymių, nusikaltimą padariusio asmens asmenybę apibūdina daug kitų požymių, kurie neturi tiesioginės įtakos veikos pavojingumui, tačiau turi didelę reikšmę bendram nusikaltusio asmens asmenybės paveikslui sudaryti. Tai vadinamoji socialinė-demografinė nusikaltusio asmens charakteristika, į kurią įeina tokie duomenys – amžius, lytis, išsilavinimas, šeiminė padėtis, socialinė padėtis, užsiėmimas ir kt.

Nusikaltėlio asmenybės nustatymas turi apimti ne tik atskirus elementus, bet duoti ir visapusiškai išbaigtą nusikaltėlio asmenybės portretą: veiklos sritis visuomenėje, darbas, laisvalaikis, socialinis-psichologinis portretas, valinės-emocinės savybės. Asmenys, kurie užsiima šiais nusikaltimais, yra specifiniai mūsų bendruomenės nariai – kontrabandinių cigarečių platintojai. Jų tarpusavio santykiuose egzistuoja nuostata, kurios laikymasis daro neigiamą įtaką nusikaltimo atskleidimui. Asmenys atsisako duoti parodymus arba pateikia melagingus, keičia parodymų turinį ir esmę, daro poveikį liudytojams, versdami juos duoti neteisingus parodymus[22].

Informacija apie nusikaltimo padarymo būdą – itin svarbus kriminalinės situacijos modelio elementas tiriant cigarečių kontrabandos nusikaltimus. Duomenys apie nusikaltimo padarymo būdą padeda ikiteisminio tyrimo pareigūnui teisingai nustatyti įvykio vietoje esmę ir apibrėžti nusikaltėlio paieškos kryptis. Tai patvirtina ir vienas iš žinomų tyrimo metodikos principų – „nuo nusikaltimo padarymo būdo prie jo atskleidimo būdo“[23].

Svarbūs yra ne tik asmenybės bruožai, socialinė aplinka, bet ir biologinės bei kitos savybės, charakterizuojančios nusikaltėlį. Analizuojant subjektą kriminalistiniu požiūriu, svarbu yra pastebėti žmogaus gebėjimus daryti nusikaltimus, numatant asmens fizinius duomenis ir dvasines savybes. Tyrinėjant asmens, užsiimančio cigarečių kontrabanda, asmenybę pažymėtina, kad jis turi ne tik socialiai ir dorovingai pasirengti nusikalstamai veikai, tačiau turi turėti reikalingos informacijos ir priemonių nusikaltimui daryti, žinoti, kaip prisitaikyti prie nusikaltimo darymo sąlygų, išmanyti nusikaltimo darymo techniką, numatyti reikalingus prietaisus, įrenginius. Asmuo, įvykdęs nusikaltimą, yra svarbiausias nusikaltimo sistemos komponentas. Nesant jo, negalimas ir nusikaltimas. Pastebėtina, kad asmenims, užsiimantiems cigarečių kontrabanda, būdingi ryšiai, žinios ir įgūdžiai, kurie leidžia jiems identifikuoti aplinką ir elgesį. Aiškinantis cigarečių kontrabandos nusikaltimus pareigūnui yra

[21] Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga, (Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai). // Vilnius. 2006. P.308
[22] Шурухнов Н.Г. Криминалистика. Москва, 2002, с-538.
[23] Волчецкая Татьяна Станиславовна, „Криминалистическая ситуалогия“ (диссертация, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, 1997) psl. 248

svarbu nustatyti, kokie yra asmens interesai, ryšiai su kitais asmenimis. Nustačius tokius bruožus lengviau nustatyti asmenis, kurie užsiima cigarečių kontrabanda.

Apibendrinant tikslinga išskirti du cigarečių kontrabandininkų charakteristikų tipus. Pirmasis iš jų – socialinės ir demografinės charakteristikos: lytis, amžius, išsilavinimas, šeimyninė padėtis, darbo statusas (dirba ar bedarbis), tautybė, pilietybė, materialinė padėtis ir sveikatos būklė. Antrasis – su kriminaline veikla susijusios charakteristikos, apimančios asmens požiūrį į įvykdytą nusikalstamą veiklą (t.y. prisipažinimas kaltu, gailėjimasis dėl nusikaltimo, bendra elgesio charakteristika), nusikalstamo elgesio istoriją (t.y. ar asmuo teistas, ar jis/ji recidyvistas, ar baustas administracine tvarka, o jei taip tai kiek kartų ir ar linkęs/usi susimokėti paskirtas baudas) ir nusikaltimo darymo būdą (t.y. ar jis/ji iniciavo nusikaltimą, ar veikė su bendrininkais, ar veikė organizuotoje grupėje, ar įtraukė į nusikalstamą veiklą nepilnamečius, kaip elgėsi sulaikymo metu, ar rastas nusikalstamai veiklai naudojamas mobilaus ryšio telefonas, kas įtraukė asmenį į cigarečių kontrabandos veiklą). Išskirtos 23 socio demografinės ir kriminalinio elgesio charakteristikos tapo tyrimo pagrindu. Cigarečių kontrabandininkai lyginti tarpusavyje šių charakteristikų aspektu, sugrupuojant juos į tris klasterius.

Tyrimo metodologija

Tiriamieji. Tyrimui naudoti antriniai duomenys, surinkti išanalizavus 60 bylų, 2015 – 2022 metais nagrinėtų Kauno apylinkės teisme. Analizuojant atsitiktine tvarka pasirinktas bylas išskirta 99 asmenys, kurie buvo įsitraukę į cigarečių kontrabandos veiklą ir teismo sprendimu pripažinti kaltais. Remiantis teorine analize išskirtos 9 socialinės ir demografinės charakteristikos, reikšmingos tyrimui. Lyties atžvilgiu 90% tiriamųjų sudarė vyrai, 10% - moterys. Į imtį patenka įvairaus amžiaus asmenys: 18-29 metų amžiaus dalyviai sudaro 15%, 30-39 metų – 28%, 40-49 metų – 27%, 50-59 metų – 22%, o vyresnis nei 60 metų – 7% imties. 39% tiriamųjų buvo įgiję žemesnį nei vidurinis išsilavinimą (įgiję pagrindinį išsilavinimą ar šiuo metu besimokantys), 30% tiriamųjų buvo įgiję vidurinį išsilavinimą, 26% - baigę profesinę mokyklą, 4% - įgiję aukštąjį išsilavinimą kolegijoje arba universitete. 39% tiriamųjų buvo susituokę ar gyveno kohabitacijoje, 34% buvo vieniši, likę 26% - išsituokę. 77% tiriamųjų buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, 33% buvo kitos šalies piliečiai arba ne lietuvių tautybės Lietuvos piliečiai. 36% tiriamųjų gyveno skurdo rizikoje, bylose fiksuota itin sunki jų materialinė padėtis. 40% tiriamųjų nusikaltimo padarymo metu buvo bedarbiai, likusieji – dirbo įvairaus pobūdžio darbus, vienas buvo ūkininkas. 61% tiriamųjų nesiskundė sveikata, o iš likusiųjų 39% tiriamųjų 19% buvo oficialiai nustatytas neįgalumo lygis.

Kita charakteristikų grupė – kriminalinio elgesio charakteristikos. 38% tiriamųjų turėjo galiojantį teistumą, 75% buvo bausti administracine tvarka, iš jų 39% administracine tvarka bausti keletą kartų. 36% buvo linkę susimokėti paskirtas administracines baudas. 26% buvo pripažinti recidyvistais. Remiantis bylos medžiaga 37% tiriamųjų charakterizuojami teigiamai, 33% - patenkinamai, o likusieji 29% - neigiamai. 80% tiriamųjų pripažino savo kaltę, 76% gailėjosi dėl padaryto nusikaltimo. Pas 56% tiriamųjų sulaikymo metu buvo rastas mobilaus ryšio telefonas, liudijantis asmens ryšį su cigarečių kontrabandos organizatoriais. 35% priešinosi sulaikomi arba vengė sulaikymo. Skyrėsi ir tiriamųjų vaidmuo bei veikimo būdas. 44% pripažinti nusikaltimo iniciatoriais, 69% veikė bendrininkų grupėje, 8% veikė organizuotoje grupėje, 20% į nusikalstamą veiklą įtraukė nepilnamečius. Taip pat svarbia charakteristika laikytas įsitraukimo į šį šešėlinį verslą būdas. Tik 8% tiriamųjų įsitraukė į cigarečių kontrabandos organizavimą savo iniciatyva. Didžioji dalis, 65% tiriamųjų, įsitraukė paskatinti draugų, 17% - verslo partnerių, 10% - giminaičių.

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal socialines – demografines bei kriminalines charakteristikas rodo, kad nors tyrimo imtis nėra didelė, ji apima platų spektrą asmenų, besiskiriančių teoriškai reikšmingomis charakteristikomis.

Duomenų analizės metodai. Remiantis bylose surinktais duomenimis kokybinės tiriamųjų charakteristikos buvo konvertuotos į kiekybinius duomenis, kurie analizuoti naudojant statistinių tyrimų programą IBM® SPSS® Statistics 29. Atlikta dviejų žingsnių statistinė analizė. Pirmojo statistinės analizės žingsnio tikslas – identifikuoti prasmingai atskirus cigarečių kontrabandininkų klasterius. Šiame žingsnyje vadovautasi prielaida, kad egzistuoja skirtingi cigarečių kontrabandininkų profiliai. Kriminalinis profiliavimas yra technika, kuri leidžia interpretuoti nusikaltėlio veiksmus, suprasti jo kriminalinio elgesio motyvaciją ir prognozuoti būsimą kriminalinį elgesį[24]. Cigarečių kontrabandininkų kriminaliniai profiliai yra nepakankamai tyrinėta sritis, taigi nėra susiformavusios tyrimų tradicijos ar manomai geriausio duomenų analizės būdo. Dviejų žingsnių klasterinė analizė (angl. *Two-step culter analysis*) yra vis plačiau naudojamas metodas įvairiose srityse, kai tyrėjams svarbu klasifikuoti tiriamuosius pagal žinomas jų charakteristikas: rinkodaroje[25], turizmo vadyboje[26], sveikatai palankaus elgesio tyrimuose[27] ar psichologijoje[28]. Kai kurie autoriai naudojo šią statistinės analizės techniką kitų nuskaltimo rūšių profiliavimui.[29] [30] Dviejų žingsnių klasterinė analizė yra statistinė procedūra, kurios metu tiriamieji suskirstomi į grupes ar „klasterius“ pagal panašumą remiantis jų charakteristikomis.[31] Toks metodas leidžia naudoti daug ir įvairių tiriamųjų charakteristikų įžvelgiant dėsningumus apie tiriamųjų kriminalinio elgesio ypatumus ir jų skirtumus. Antrojo žingsnio tikslas – analizuoti kaip tarpusavyje skiriasi identifikuotos grupės (t.y. klasteriai). Įvertinant, kad duomenys yra nominalinio pobūdžio, taikyta chi kvadrato testo skaičiavimas. Chi kvadrato testas yra dažniausiai naudojama statistinė technika, siekiant įvertinti statinį reikšmingumą kuomet kintamieji yra nominaliniai[32]. Šios technikos dėka buvo atliktas išorinis rezultatų validavimas, leidžiantis pagrįsti ir išryškinti esminius skirtumus tarp nustatytų cigarečių kontrabandininkų kriminalinių profilių.

Rezultatai

Klasterinė analizė buvo atlikta įtraukiant numatytuosius tiriamųjų kriminalinius požymius: teistumas, baustumas administracine tvarka, paskirtų baudų susimokėjimas,

[24] Kocsis, R. N. (2006). *What Is Criminal Profiling?* Humana Press.
[25] Tkaczynski, A. (2017). Segmentation using two-step cluster analysis. In *Segmentation in social marketing* (pp. 109-125). Springer, Singapore.
[26] Hsu, C. H., Kang, S. K., & Lam, T. (2006). Reference group influences among Chinese travelers. *Journal of Travel Research*, *44*(4), 474-484.
[27]Griffin, B., Sherman, K. A., Jones, M., & Bayl-Smith, P. (2014). The clustering of health behaviours in older Australians and its association with physical and psychological status, and sociodemographic indicators. Annals of Behavioral Science, 42, 205–214.
[28] Ulstein, I., Wyller, T. B., & Engedal, K. (2007). High score on the relative stress scale, a marker of possible psychiatric disorder in family carers of patients with dementia. International Journal of Geriatric Psychiatry, 22, 195–202
[29] Huỳnh, C., Beaulieu-Thibodeau, A., Fallu, J. S., Bergeron, J., Jacques, A., & Brochu, S. (2022). Typologies of Canadian young adults who drive after cannabis use: A two-step cluster analysis. *Behavioral Sciences & the Law*.
[30] Taylor, S., Lambeth, D., Green, G., Bone, R., & Cahillane, M. A. (2012). Cluster analysis examination of serial killer profiling categories: A bottom-up approach. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, *9*(1), 30-51.
[31] Norusis, M. J. (2011). IBM SPSS statistics 19 procedures companion. Reading, MA, Addison-Wesley
[32] Franke, T. M., Ho, T., & Christie, C. A. (2012). The chi-square test: Often used and more often misinterpreted. *American journal of evaluation*, *33*(3), 448-458.

recidyvisto statusas, charakteristika, ar prisipažįsta kaltas, ar gailisi dėl padaryto nusikaltimo, ar turėjo su savimi nusikaltimo tikslams skirtą mobilaus ryšio įrenginį, ar priešinosi sulaikomas, ar atliko nusikaltimo iniciatoriaus vaidmenį, ar veikė, bendrininkų grupėje, ar priklausė organizuotai kontrabandininkų grupuotei, ar įtraukė nepilnamečius asmenis į nusikalstamą veikslą, kokiu būdu pats įsitraukė į cigarečių kontrabandos veiklą. Po pirminės analizės baudų susimokėjimas, mobilaus ryšio įrenginio turėjimas, nusikaltimo iniciatoriaus statusas bei nepilnamečių įtraukimas į nusikalstamą veiklą buvo pašalinti, kaip nereikšmingi kintamieji. Pašalinus šiuos kintamuosius gautas 3 klasterių sprendimas, kurio *Silhouette measure of cohesion and separation* reikšmė yra „*fair*“. Pirmąjį klasterį sudaro 23% tiriamųjų, antrąjį – 43%, trečiąjį 23% tiriamųjų. Klasterinės analizės rezultatai pateikti pirmojoje lentelėje.

1 lentelė: klasterinės analizės rezultatai

		Klasteriai						χ^2
		I		II		III		
		N	proc.	N	proc.	N	proc.	
Amžius	18-29 m.	4	9%	4	13%	7	29%	22.33**
	30-39 m.	9	21%	13	41%	6	25%	
	40 -49 m.	15	35%	10	31%	2	8%	
	50-59 m.	9	21%	5	16%	8	33%	
	Daugiau nei 60 m.	6	14%	0	0%	1	4%	
Teistumas	Teistas	10	23%	20	63%	8	33%	18.40***
	Neteistas	33	77%	12	38%	16	67%	
Recidyvizmas	Recidyvistas	6	14%	9	28%	11	46%	8.90*
	Nerecidyvistas	37	86%	23	72%	13	54%	
Administracinės baudos	Baustas	9	21%	7	22%	9	38%	26.07***
	Baustas ne kartą	11	26%	22	69%	6	25%	
	Nebaustas	23	53%	3	9%	9	38%	
Charakteristika	Teigiama	26	60%	0	0%	11	46%	32.87***
	Neigiama	5	12%	17	53%	7	29%	
	Patenkinama	12	28%	15	47%	6	25%	
Kaltės pripažinimas	Pripažįsta	43	100%	32	100%	4	17%	82.81***
	Nepripažįsta	0	0%	0	0%	20	83%	
Gailėjimasis	Gailisi	43	100%	31	97%	1	4%	83.19***
	Nesigaili	0	0%	1	3%	23	96%	
Elgesys sulaikymo metu	Vengė / priešinosi sulaikomas	3	7%	25	78%	7	29%	33.18***
	Nesipriešino	40	93%	7	22%	17	71%	
Bendrininkavimas	Veikė bendrininkų grupėje	23	53%	27	84%	18	75%	14.50**
	Veikė savarankiškai	20	47%	5	16%	6	25%	
Organizuota grupė	Veikė grupuotėje	0	0%	1	3%	7	29%	20.38***

	Veikė individualiai	43	100%	31	97%	17	71%	
Kaip įsitraukė į veiklą	Giminės pasiūlė	2	5%	4	13%	4	17%	25.26***
	Draugai pasiūlė	32	74%	23	72%	9	38%	
	Verslo partneris pasiūlė	7	16%	0	0%	10	42%	
	Pats sugalvojo	2	5%	5	16%	1	4%	
	Viso	43	100%	32	100%	24	100%	

Pastabos: *p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001.

Antrojo analizės žingsnio metu vertinta kiek skiriasi 3 nustatytų klasterių atstovai ne tik pagal kriminalines, bet ir pagal socialines – demografines charakteristikas. Nustatyta, kad amžius yra vienintelė iš socialinių demografinių charakteristikų, kurios atžvilgiu skiriasi klasterių atstovai. Kaip ir reiktų tikėtis, svarbiausi skirtumai nustatyti kriminalinių charakteristikų atveju.

Pirmąjį klasterį sudaro vyriausi tiriamieji. Dauguma jų yra neteisti ir neturi recidyvisto statuso, tačiau nemaža dalis yra gavę administracinių baudų. Remiantis bylos medžiaga juos galima charakterizuoti teigiamai, šios grupės atstovai prisipažino kalti dėl įvykdyto nusikaltimo ir gailėjosi dėl savo veiksmų. Į cigarečių kontrabandos gabenimą dauguma jų pakliuvo tarpininkaujant draugams, nusikaltimo metu veikė bendrininkų grupėje. Jų kriminalinio elgesio apibūdinime atsispindi naivumas: tikėtina, kad šie žmonės tikėjosi būti nenubausti, o atskleidus jų nusikalstamą veiklą geranoriškai bendradarbiavo su teisėsauga ir gailėjosi dėl savo veiksmų. Antrąjį klasterį sudaro šiek tiek jaunesni asmenys, kurie remiantis bylos duomenimis gali būti charakterizuoti neigiamai arba patenkinamai, sulaikymo metu jie priešinosi ar vengė būti sulaikomi. Dauguma jų jau buvo teisti ir turėjo ne vieną administracinę nuobaudą. Jų kriminalinio elgesio apibūdinime atsispindi nebaudžiamumo įsitikinimai. Šie asmenys linkę tyčia pažeidinėti teisės normas, jie turi galiojančius teistumus, baudžiami administracine tvarka, tačiau nedaro išvadų ir nekeičia kriminalinio elgesio. Tikėtina, bendrauja su tokiais pačiais draugais ir pažįstamais, kurie juos įtraukia į kriminalines veiklas. Trečiąjį klasterį sudaro sąlyginai jaunesni nuteistieji, kurie išsiskiria tuo, jog neprisipažįsta dėl padarytos nusikalstamos veiklos ir nesigaili dėl savo elgesio. Dauguma jų įsitraukė į cigarečių kontrabandą per savo draugus ir verslo partnerius, dauguma veikė bendrininkų grupėje. Pažymėtina, kad būtent trečiojoje grupėje nuteistųjų yra dauguma tų, kurie veikė organizuotoje grupėje. Remiantis bylos medžiaga dauguma šių asmenų gali būti charakterizuota teigiamai, tačiau veikdami kartu su bendrininkais jie įsitraukė į nusikalstamas veiklas, dėl kurių nesutiko prisiimti kaltę ir atsakomybę. Ši tendencija kelia nerimą: tikėtina, kad jaunosios kartos cigarečių kontrabandininkai yra linkę veikti organizuotoje grupėje, nebendradarbiauja su teisėsauga ir neprisiima kaltės dėl savo įvykdytų veiklų, kas galimai atspindi veiklos organizuotoje grupėje vidines taisykles.

Rezultatų aptarimas

Tyrimo metu apimtas platus asmenų spektras iliustruoja, kad nėra vieno tipinio cigarečių kontrabandininko profilio. Visuomenėje gaji nuostata, kad cigarečių kontrabandininkai yra vyrai, gyvenantys skurde, neturintys kito pragyvenimo šaltinio, o dažnai ir besiskundžiantys

galimų darbų spektrą ribojančiomis sveikatos problemomis. Analizuotų tiriamųjų charakteristikos tai paneigia: tik 36% analizuotų cigarečių kontrabandininkų gyveno skurde ir skundėsi dėl sudėtingos materialinės padėties, 40% iš jų buvo bedarbiai, 39% turėjo daugiau ar mažiau sveikatos problemų, o nedarbingumas buvo nustatytas tik 19% tiriamųjų. Kita vertus, svarbus cigarečių kontrabandininkų išsilavinimas – tik 4% analizuotų asmenų buvo įgiję aukštąjį universitetinį ar koleginį išsilavinimą, o 39% neturėjo nė vidurinio išsilavinimo. Profesijos neturėjimas gali būti ženkli kliūtis sėkmingam integravimuisi į darbo rinką, pasmerkti asmenį dirbti žemos kvalifikacijos darbą ir gauti už jį minimalias ar artimas minimalioms pajamas. Esant ekonominiam nestabilumui regione ar šalyje žemos kvalifikacijos darbo jėga yra pati pažeidžiamiausia darbuotojų grupė. Pažymėtina, kad 90% tirtų cigarečių kontrabandininkų yra vyrai. Lietuvos, kaip ir daugelio kitų šalių darbo rinkoje stebima atlyginimų segregacija, kuomet vyrai dirba geriau apmokamus darbus ir gauna aukštesnius atlyginimus nei moterys.[33] Galimai į cigarečių kontrabandos organizavimą ir gabenimą įsivelia asmenys, kurie turi sąlyginai aukštus lūkesčius atlyginimui, tačiau neturi aukštos kvalifikacijos ir gali užsiimti tik nekvalifikuotu ar minimalios kvalifikacijos reikalaujančiu darbu, nepriklausomai nuo jų gebėjimų ir lūkesčių darbo rinkos atžvilgiu. Svarbu ir tai, kad tik 8% tiriamųjų į cigarečių kontrabandos veiklą įsitraukė savo iniciatyva. Didžioji dalis, t.y. 65% tiriamųjų įsitraukė į šią veiklą paskatinti draugų, 69% veikė organizuotoje grupėje. Tai yra svarbi antroji dėlionės dalis. Asmuo, kuris neturi sąlygų vystyti poreikius ir lūkesčius atitinkančią karjerą darbo rinkoje pasiduoda neigiamai draugų įtakai ir patiki, kad cigarečių kontrabanda yra būdas užsitikrinti sau, geresnę materialinę gerovę. Šia idėja tikėtina dažniau susigundo asmenys, linkę į rizikingą ar nuskalstamą elgesį: 38% tiriamųjų turėjo galiojantį teistumą, 75% buvo bausti administracine tvarka, iš jų 39% administracine tvarka bausti keletą kartų ir tik 36% gavusių administracines baudas buvo linkę jas susimokėti. Apibendrinant akcentuotina, kad įsitraukimas į cigarečių kontrabandą yra asmenybės ir situacijos sąveikos rezultatas: asmenys neturintys profesinės kvalifikacijos ar baigę profesinę mokyklą sunkiai integruojasi tiek visuomenėje (ką rodo teistumai ir administracinės baudos) tiek darbo rinkoje ir lengvai susigundo draugų siūloma galimybe įsitraukti į cigarečių kontrabandos organizavimą.

Iš 9 socio demografinių charakteristikų išskirtinis vaidmuo tenka amžiui. Klasterinė analizė atskleidžia, kad jaunesni ir vyresni nusikaltėliai skiriasi savo veiklos būdu ir požiūriu į įvykdytą nusikalstamą veiklą. Tyrimo imtis apėmė platų amžiaus spektrą, nuo 18 metų iki pensijinio amžiaus. Stebima tendencija, kad vyresni cigarečių kontrabandininkai linkę prisiimti kaltę, gailisi dėl padaryto nusikaltimo, nesipriešina suėmimo metu, kaip asmenys dažniau yra charakterizuojami teigiamai. Kita vertus jaunesni cigarečių kontrabandininkai yra linkę įsitraukti į organizuoto nusikalstamumo susivienijimus, kurie formuoja nesubrendusių asmenybių vertybes ir pasaulėžiūrą neigiama linkme. Jaunesni asmenys linkę neprisiimti kaltės dėl įvykdyto nusikaltimo, nesigaili, priešinasi suėmimui ar vengia jo. Jei vyresnės kartos kontrabandininkų kriminalinis elgesys gali būti teisinamas sudėtinga materialine padėtimi ar kitų pragyvenimo šaltinių stoka, jaunosios kartos kontrabandininkai sąmoningai renkasi nusikalstamą elgesį, dažniausiai jų elgesys gali būti charakterizuojamas neigiamai, neprisiima atsakomybės ir nesigaili dėl savo kriminalinio elgesio. Vienas iš pristatomo tyrimo trūkumų yra sąlyginai maža imtis, todėl rekomenduojama ateityje analizuoti kriminalinio elgesio požymius skirtingo amžiaus cigarečių kontrabandininkų grupėse, labiau išryškinant kartų įtaką kriminalinio elgesio raiškai.

[33] Zykienė, I., & Celiešiūtė, A. (2019). Darbo užmokesčio nelygybės privačiame sektoriuje lyties atžvilgiu aspektai. *Inžinerinės ir edukacinės technologijos*, (2), 135-140.

Klasterinė analizė leido atmesti kai kurias charakteristikas (polinkis susimokėti administracines baudas, cigarečių kontrabandos iniciatoriaus vaidmuo nusikaltime, nepilnamečių įtraukimas į nusikaltimą, mobilaus ryšio priemonės naudojimas bendravimui su kitais asmenimis) kaip nereikšmingas aprašant cigarečių kontrabandininkų tipus. Kita vertus išryškintos svarbiausios charakteristikos, kuo šios rūšies nusikaltėliai skiriasi tarpusavyje. Šias charakteristikas tikslinga skirstyti į tris grupes: vertybinės nuostatos atsispindinčios per požiūrį į nusikalstamą elgesį (t.y. ar gailisi, ar prisipažįsta kaltu, kaip asmuo charakterizuojamas byloje, kaip jis elgėsi sulaikymo metu), nusižengimų istorija (t.y. ar asmuo turi galiojantį teistumą, ar baustas administracine tvarka) ir įsitraukimo į nusikalstamą elgesį būdas, t.y. ar veikė organizuotoje grupėje ir kokių asmenų padedamas įsitraukė į cigarečių kontrabandos veiklą. Pirmąjį klasterį atstovaujantys tiriamieji yra sąlyginai pozityviausi: 100% jų prisipažino dėl nusikaltimo ir gailisi dėl padarytos veiklos, 100% jų nėra įsitraukę į organizuotą nusikalstamumą, o pagrindinis įsitraukimo į kontrabandos veiklas skatintojas – draugai (74% atvejų). Sulaikymo metu dauguma jų (93%) nesipriešino. 77% šių asmenų neturėjo galiojančio teistumo, 53% niekuomet nebuvo bausti administracinėmis baudomis. 60% šios grupės atstovų remiantis bylos duomenimis charakterizuojami teigimai, dar 28% - patenkinamai. Tai vyriausių nusikaltėlių grupė – 70% jos atstovų yra vyresni nei 40 metų amžiaus. Ieškant šių asmenų kriminalinio elgesio priežasčių verta apimti daugiau situacinių, socialinių veiksnių, kurie tikėtina buvo praleisti šio tyrimo apimtyje, tačiau galėtų prasmingai paaiškinti pirmojo klasterio tiriamųjų įsitraukimą į kriminalinį elgesį. Neatmestina galimybė, kad šie asmenys atsitiktinai atsirado netinkamoje vietoje, dėl subjektyvių priežasčių susigundė dalyvauti nuskalstamoje veikloje, o suvokę savo elgesio pasekmes daugiau tokio pobūdžio veikla neužsiims. Antrojo klasterio atstovai nuo jų skiriasi logiškai ir empiriškai. Antrąjį klasterį sudaro karjeros nusikaltėliai: vidutinio amžiaus (72% sudaro 30-50 metų asmenys), iš kurių nei vienas negali būti apibūdintas teigiamai, 63% turi galiojantį teistumą, 91% bausti administracinėmis baudomis, o 63% bausti jomis ne kartą. 78% šių asmenų sulaikymo metu priešinosi ar slapstėsi nuo pareigūnų tikėdamiesi išvengti sulaikymo. 84% jų veikė bendrininkų grupėje, nors ir nepriklauso organizuotam nusikaltėlių susivienijimui. Nepaisant šių asmenų neigiamos charakteristikos, jie prisipažino dėl įvykdyto nusikaltimo ir teigė kad dėl jo gailisi. Kita vertus, prisipažinimas jų atveju gali būti instrumentinis, tikintis bausmės sušvelninimo, nes jų teisės pažeidimų ir kriminalinio elgesio istorija byloja, jog gavę sankciją šie asmenys savo elgesio nekeitė, o 28% antrojo klasterio tiriamųjų sudaro recidyvistai. Trečiąjį klasterį sudaro sąlyginai jauniausi nusikaltėliai: 54% šios grupės atstovų yra jaunesni nei 40 metų. Klasteris išskirtinis tuo, kad 83% jo atstovų neprisipažino dėl įvykdyto nusikaltimo, 96% - nesigailėjo. Nors teisti tik 33% klasterio atstovų, būtent šiame klasteryje didžiausia dalis recidyvistais pripažintų asmenų – 46%. 62% yra gavę administracines baudas, iš jų 25% jomis bausti ne kartą. 96% į nuskalstamą veiklą įsitraukė kieno nors paskatinti, t.y. ne patys sugalvojo, 75% veikė bendrininkų grupėje, 29% dalyvavo organizuotame susivienijime. Tikėtina, kad iš visų trijų grupių tai yra įžūliausi nusikaltėliai, neprisiimantys atsakomybės už savo veiksmus ir dėl jų nesigailintys. Apibendrinant statistinės analizės rezultatus konstatuotina, kad tikslinga kalbėti apie tris cigarečių kontrabandininkų asmenybės profilius: atsitiktiniai asmenys, kurie įsitraukė dėl tikėtina socialinių veiksnių, karjeros nusikaltėliai linkę nuolat pažeidinėti įstatymus ar trikdyti viešąją tvarką ir dėl savo elgesio nesigailintys ir atsakomybės neprisiimantys asmenys linkę veikti organizuotoje grupėje.

Išvados

Nors cigarečių kontrabanda pagal LR Baudžiamąjį kodeksą klasifikuojama kaip sunkus nusikaltimas, užtraukiantis atsakomybę, cigarečių kontrabandos mąstai auga ir vis daugiau asmenų įsitraukia į šią nusikalstamą veiklą. Mokslinėje literatūroje, tyrimų ataskaitose kalbama apie žalą asmenų sveikatai, šalies ekonomikai, didėjančią visuomenės toleranciją nusikalstamumui, bet labai mažai analizuojama cigarečių kontrabandininkų asmenybė, t.y. kokie socialiniai – demografiniai ir kriminalinio elgesio veiksniai didina tikimybę įsitraukti į cigarečių kontrabandą. Tyrimo metu analizuota 9 socio demografinės charakteristikos ir 14 kriminalinio elgesio charakteristikų. Remiantis į imtį pakliuvusių cigarečių kontrabandininkų socio demografinėmis charakteristikomis galima apibendrinti, kad įsitraukimas į šią nusikalstamą veiklą yra asmenybės ir situacijos sąveikos rezultatas. asmenys neturintys profesinės kvalifikacijos ar baigę profesinę mokyklą sunkiai integruojasi tiek visuomenėje (ką rodo teistumai ir administracinės baudos) tiek darbo rinkoje ir lengvai susigundo draugų siūloma galimybe įsitraukti į cigarečių kontrabandos organizavimą. Išskirtinis vaidmuo tenka amžiaus faktoriui: tikėtina, kad jaunesni cigarečių kontrabandininkai labiau linkę veikti organizuotoje grupuotėje, neprisiima kaltės, nesigaili dėl padaryto nusikaltimo, yra labiau linkę į nuskalstamą elgesį.

Atlikus 99 cigarečių kontrabandininkų iš atsitiktinai pasirinktų bylų kriminalinio elgesio analizę ir apdorojus duomenis naudojant klasterinę analizę išryškėjo trys cigarečių kontrabandininkų profiliai. Pirmasis – tai atsitiktiniai asmenys, kurie įsitraukė dėl tikėtina socialinių veiksnių, tačiau neturi ankstesnės nusikalstamo elgesio istorijos, prisipažįsta ir gailisi dėl nusikaltimo, dauguma gali būti charakterizuojami teigiamai. Antrasis klasteris - karjeros nusikaltėliai, linkę nuolat pažeidinėti įstatymus ar trikdyti viešąją tvarką. Nors nei vienas iš jų bylos medžiagoje nėra charakterizuojamas teigiamai, šios grupės atstovai prisipažįsta dėl įvykdyto nusikaltimo ir dėl jo gailisi. Trečiasis klasteris dėl savo elgesio nesigailintys ir atsakomybės neprisiimantys asmenys linkę veikti organizuotoje grupėje. Nors jie sąlyginai jaunesnio amžiaus, būtent šioje grupėje daugiausiai recidyvistų.

Literatūra

1. Bikelis, S. (2012). Permąstant sankcijas už kontrabandą: ProPorcingumo Problema (i). ProPorcingumo PrinciPas ir bausmės už kontrabandą. *Teisės problemos*, (78 (4)), 5-24.
2. Bikelis, S. (2013). Permąstant sankcijas už kontrabandą: proporcingumo problema (II). Konfiskavimo ir mokestinių priemonių taikymo klausimai. *Teisės problemos*, (79 (1)), 43-57.
3. Bikelis, S., Giedrytė-Mačiulienė, R., & Venckevičienė, J. (2016). Neteisėta cigarečių apyvarta: nubaustųjų administracine tvarka požymiai ir sankcijų proporcingumo problema. *Teisės problemos*, (1), 91.
4. Calderoni F., Angelini M., Aziani A., De Simoni M., Mancuso M., Rotondi M., Santarelli E., Vorraro A., 2014, The Factbook on hte lllicit Trade in Tobacco Products. // Prieiga per internetą: http://www.transcrime.it/wp-content/uploads/2014/05/FB-Lithuania-EX-LT.pdf, [Žiūrėta 2015 m. vasario 8 d.]
5. Dean, G. (2007). Criminal profiling in a terrorism context. In *Criminal profiling* (pp. 169-188). Humana Press.
6. Devery, C. (2010). Criminal profiling and criminal investigation. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, *26*(4), 393-409.

7. Douglas, J. E., Ressler, R. K., Burgess, A. W., & Hartman, C. R. (1986). Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences & the Law*, *4*(4), 401-421.
8. European Commission Communication from the Commission to the council and the European Parliament Stepping up the fight against cigarette smuggling and other forms of illicit trade in tobacco products - A comprehensive EU Strategy {SWD(2013) 193 final}, COM(2013) 324 final; Brussels, 6.6.2013. (https://www.infolex.lt/teise/default.aspx?id=1929&crd=243245)
9. Farrington, D. P. (2021). Psychopathy, intimate partner violence, offender profiling and explaining crime. *Psychopathy, intimate partner violence, offender profiling and explaining crime*, 17-25.
10. Franke, T. M., Ho, T., & Christie, C. A. (2012). The chi-square test: Often used and more often misinterpreted. *American journal of evaluation*, *33*(3), 448-458.
11. Griffin, B., Sherman, K. A., Jones, M., & Bayl-Smith, P. (2014). The clustering of health behaviours in older Australians and its association with physical and psychological status, and sociodemographic indicators. Annals of Behavioral Science, 42, 205–214.
12. Hsu, C. H., Kang, S. K., & Lam, T. (2006). Reference group influences among Chinese travelers. *Journal of Travel Research*, *44*(4), 474-484.
13. Huỳnh, C., Beaulieu-Thibodeau, A., Fallu, J. S., Bergeron, J., Jacques, A., & Brochu, S. (2022). Typologies of Canadian young adults who drive after cannabis use: A two-step cluster analysis. *Behavioral Sciences & the Law*.
14. Jokšas, L. (2013). Kontrabandinių nusikalstamų veikų tyrimo metodika: teoriniai ir praktiniai aspektai, tobulinimo kryptys (remiantis Pagėgių rinktinės ikiteisminių tyrimų medžiaga).
15. Kocsis, R. N. (2006). *What Is Criminal Profiling?* Humana Press.
16. Lietuvos muitinė, „Muitinė 2020: pernai sulaikytas didžiausias cigarečių kontrabandos kiekis institucijos istorijoje“, https://lrmuitine.lt/web/guest/naujienos/aktualijos/aktualija?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&_EXT_WPLISTALLNEWS_obj_id=090004d2801257db.
17. LR Muitinė, „Muitinės sandėliai lūžta nuo sulaikytos cigarečių kontrabandos – antrus metus viršyti nelegalių rūkalų sulaikymų rekordai“, https://lrmuitine.lt/web/guest/naujienos/aktualijos/aktualija?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&_EXT_WPLISTALLNEWS_obj_id=090004d2801592e9
18. Liutkutė-Gumarov V., Vaitkevičiūtė J., Galkus L., Štelemėkas M., Petkevičienė J., Miščikienė L., Neapskaitytų tabako gaminių vartojimo tendencijos Lietuvoje“, Vilnius, 2021. https://lsmuni.lt/media/dynamic/files/21374/nepakaitytotabakogaminiproblemos.pdf
19. Muitinė 2020: pernai sulaikytas didžiausias cigarečių kontrabandos kiekis institucijos istorijoje;https://lrmuitine.lt/web/guest/naujienos/aktualijos/aktualija?p_p_id=EXT_WPLISTALLNEWS&p_p_lifecycle=0&_EXT_WPLISTALLNEWS_obj_id=090004d2801257db
20. Norusis, M. J. (2011). IBM SPSS statistics 19 procedures companion. Reading, MA, Addison-Wesley

21. V.Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga, (Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai). // Vilnius. 2006. P.308
22. Stankevič, I. (2017). *Baudžiamoji atsakomybė už kontrabandą* (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas).
23. Шурухнов Н.Г. Криминалистика. Москва, 2002, с-538.
24. Taylor, S., Lambeth, D., Green, G., Bone, R., & Cahillane, M. A. (2012). Cluster analysis examination of serial killer profiling categories: A bottom-up approach. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, *9*(1), 30-51.
25. Tkaczynski, A. (2017). Segmentation using two-step cluster analysis. In *Segmentation in social marketing* (pp. 109-125). Springer, Singapore.
26. Ulstein, I., Wyller, T. B., & Engedal, K. (2007). High score on the relative stress scale, a marker of possible psychiatric disorder in family carers of patients with dementia. International Journal of Geriatric Psychiatry, 22, 195–202
27. Valliant, P. M., & Bergeron, T. (1997). Personality and criminal profile of adolescent sexual offenders, general offenders in comparison to nonoffenders. *Psychological reports*, *81*(2), 483-489.
28. Волчецкая Татьяна Станиславовна, „Криминалистическая ситуалогия“ (диссертация, Московский Государственный Университет имени М.В. Ломоносова, 1997) psl. 248
29. White, J. H., Lester, D., Gentile, M., & Rosenbleeth, J. (2011). The utilization of forensic science and criminal profiling for capturing serial killers. *Forensic Science International*, *209*(1-3), 160-165.
30. Woodworth, M., & Porter, S. (2000). Historical foundations and current applications of criminal profiling in violent crime investigations. *Expert Evidence*, *7*(4), 241-264.
31. Zykienė, I., & Celiešiūtė, A. (2019). Darbo užmokesčio nelygybės privačiame sektoriuje lyties atžvilgiu aspektai. *Inžinerinės ir edukacinės technologijos*, (2), 135-140.

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CIGARETTE SMUGGLERS

Jurgita Baltrūnienė, Vilma Milašiūnaitė

Summary

Based on the value (in Euros) of goods seized within pre-trial investigations conducted by the Customs of the Republic of Lithuania, a sharp increase in the smuggling of tobacco products can be seen over the last three years, with the value amounting to 19 million Euros in 2018, 27 million Euros in 2019 and 59 million Euros in 2020. When assessing the volumes of smuggling on the basis of the nature of collected packs of cigarettes, it was found that out of all packs of tobacco products collected in 2019-2020, 27.3 percent were not accounted for. The growing volumes of smuggling cause substantial damage to the economy of Lithuania, the health of the population, and the tolerance of the public towards this criminal activity is increasing. When preventing and investigating this type of crime, it is important to analyse the personality characteristics of smugglers, to distinguish the most important criminal

characteristics and to identify different profiles of cigarette smugglers. For this purpose, the analysis covered 60 cases, which were heard by the Kaunas Regional Court in 2015 –2022, and singled out 99 persons who were found guilty of cigarette smuggling. The theoretical analysis distinguished 9 social and demographic characteristics and 14 criminal characteristics. Three theoretically and empirically different profiles of cigarette smugglers were distinguished and analysed using a two-step hierarchical analysis.

The first cluster includes random/accidental persons who became involved due to presumably social factors, but who have no previous history of criminal behaviour, confess and regret having committed the crime, and the majority can be characterized positively. The second cluster includes career criminals who tend to constantly break the law or disrupt public order. Although none of them is characterized positively in the case file, the representatives of this group confess to the commission of the crime and regret having committed it. The third cluster includes those who do not regret their behaviour and do not take any liability, and tend to act in an organized group. Although they are relatively younger, it is this group that has the highest number of repeat offenders.

Based on the socio-demographic characteristics of the sample of cigarette smugglers, it can be summarised that involvement in this criminal activity is the result of interaction between the personality and the situation. Persons without any professional qualifications or who have graduated from vocational schools have difficulty integrating both in the society (as evidenced by convictions and administrative fines) and in the labour market, and are easily tempted by the opportunity offered by their friends to get involved in the organization of cigarette smuggling. The age factor plays a special role: it is highly probable that younger cigarette smugglers are more likely to act in an organized group, do not admit guilt, do not regret the crime committed and are more likely to engage in criminal behaviour.